

Egy látomás tükrében

Rám tekint, pártfogón
e század

JÓZSEF ATTILA

E szavak csak költői látomásként hatottak abban az időben, amikor József Attila leírta őket. Akkor a Szép Szónál dolgozott, de az ottani szerkesztőségi munka nem jelentett megélhetési lehetőséget is. A frissiben megjelent *Nagyon fáj* című kötete nem fogyott, a könyvnapon egyetlen vevő sem kérte az ott álldogáló költőt, hogy szeretettel ajánlja és írja be nevét a megvásárolt kötetbe...

Tragikus halála feléje fordította az emberek „pártfogó” tekintetét. Ahol csak lehetséges volt, irodalmi megemlékezéseket tartottak tiszteletére. Aránylag elég hamar, már 1940-ben kiadják összes verseit és műfordításait. Két év múlva a kötet újabb kiadására került sor. Ezután csend következik, a háború elnyelt mindent. József Attila verseiből a börtönökben és a szögesdrótok mögött szenvedők merítettek bizakodást, reménységet.

A fegyverek még nem némultak el, de a már felszabadított területeken megindult a József Attila iránti tiszteletadás, és felragyogott pártfogóinak a tekintete. Nagyváradon — a KISZ kezdeményezésére — már 1944. december 3-án József Attila-émlékünnepélyt tartottunk. Kolozsváron megjelent a *Döntsd a tőkét, ne sír-
ránkozz* című verseskötete (felelős kiadó: Jordáky Lajos). Jellemző, hogy akkor még se vasút, se posta nem működött, de az ifjak már december elején Nagyváradon is terjesztették ezt a kötetet.

Alig egy évvel később, Cserépfalvi-kiadásban is megjelent a *Döntsd a tőkét* című kötet, s ebben olvashattuk először nyomtatásban József Attila *Lebukott* című versét.

Csak 1945 elején kerültem vissza Kolozsvárra. A Józsa Béla Athenaeum vezetésének megbízásából a többi között az is feladatom volt, hogy az üzemekben szervezzék szavalókorust, énekkart és különböző irodalmi előadásokat. Természetesen József Attila népszerűsítéséről sem feledkeztem meg. Egyszer egy ilyen népszerűsítő előadáson — az akkori Unirea Gépgyárban — megkérdeztem a hallgató-ságtól, tudják-e, ki volt József Attila. A kérdésre senki sem válaszolt. Amikor Ady Endréről kérdeztem ugyanazt, akkor több mint tizen emelték fel a kezüket. Petőfi Sándorról viszont mindenki tudott. Elmondtam, hogy Balatonszárszón, ahol József Attilát eltemették, a költő nővére megkérdezett egy öreg nénit, hogy miért látogatja meg minden vasárnap azt a sírt. Azért, kedveském, mert azt mondják a faluban, hogy lángesze volt, mint Petőfinek, és verseket írt. Verseiből mindjárt el is mondtam néhányat, melyekben a szegényekről és a munkásokról szólt.

Nem tudhattam, hogy mennyire sikerült akkor a vasmunkások pártfogói figyelmét József Attilára irányítani. Viszont amikor legközelebb dolgom volt a gyárban, Gáll Kálmán, a szakszervezet elnöke egy kalapácsot és egy harapófogót adott át nekem: „Nézd, ezt neked csináltuk a József Attiláért.”

1945. december 2-án a Magyar Népi Szövetség bukaresti tagozata rendezett József Attila-émlékestet. Az Írószövetség részéről Mihai Beniuc beszélt. Addig csak arról tudtam, hogy József Attila román verseket fordított magyarra, s akkor először hallottam román nyelvre fordított József Attila-verset is.

Azóta viszont gyarapodtak az évfordulók, megnőtt a versmondók, a versfordítók, valamint a József Attila-kötetek és a József Attiláról írt könyvek száma. Lehet, hogy apróságoknak tűnik, de a rengeteg irodalmi vitában, a költészettel kapcsolatban írt cikkeken József Attila neve majd mindig jelen van. A *Korunk* múlt évi 9. számában, a költészettel kapcsolatos három kérdésre válaszolva, 14-szer fordul elő a József Attila neve. Egy előző számban viszont Rab János biológus, aki a biológia tanítását nyelvtanításnak is tekinti, ezzel az idézettel zárja igényes írását: „ez a mi munkánk; és nem is kevés”. Nem írta oda a költő nevét, tudta, hogy úgyis tudjuk. Kenéz Ferenc viszont egy nyolctagú családról ír a *Munkás-*

életben. Jolán, a család egyik tagja, sokáig nem szerette a nevét. Akkor szerette meg, amikor megtudta, hogy József Attila nővérét is Jolánnak hívták. Apró tükörzödései ezek egy költői látomásnak.

Ebből a szempontból a versfordítások még beszédesebbek. Nem tudhatom, hány nyelvre fordították és fordítják József Attila verseit. A nálunk megjelenő fordításokról és kötetokről sem tudnék pontosan számot adni. Ez ideig 26 román költőről tudok, akik foglalkoztak a József Attila-versek fordításával. A legtöbb verset Mihai Beniuc, Veronica Porumbacu és Eugen Jebeleanu ültette át románra. Összesen több mint 150 verset.

Bizakodjunk hát a jövőben.

Ez a — pártfogó? — század, József Attila 75. születésnapjától számítva is, még hűsz esztendeig tart.

Tudatomban mindig fiatal

Csodálkozva, hitetlenkedve hallottam, amikor meghívtak a születésnapjára ünnepségre, hogy Létay Lajos már hatvanéves; te jó ég, mikor telt el olyan sok idő ama másik ünnepség óta, amelyen megismertem?

Fenyődeszkából ácsolt, fenyőgallyal díszített emelvényre lépett fel — télikabátban, ezt fontos megjegyezni — a fületlen tornateremben, hogy amint egyik tanártársa bejelentette, felolvassa „saját” ünnepi versét; elakadt lélegzettel figyelttem, mert sose láttam még költőt (csak képen, amint egy klasszicista lépcsőzet kőpárkányán szintén a „saját” versét szavalja), és szemem, fülem emlékezete tökéletesen megőrizte vékonyka kis alakját, ismerős aranyosszéki árnyalatokba futó hangját, tanárosan tagolt beszédét s versének muzsikáját; fogalmi memóriám kevésbé fejlett, sehogyan se tudom már, a Kollégium utolsó karácsonyfa-ünnepén történt-e mindez, avagy a belőle lett — már csak egy számmal jelzett — középiskola első téli-ünnepségén; mindenesetre a negyvenes évek legvégén kellett járnunk.

S talán mégis karácsonyfa-ünnep volt, mert Létay a *Csenget az angyal*-t olvasta, amely később — nem szelleme, hanem szóhasználat miatt — jóval kevésbé lett volna possible; magam előtt látom az enyhe izgalomtól vagy a hidegtől kipirult arcát, tollforgatáshoz finomodott kezét, benne két füzetlap alakú papiroson a verssel, s egérszürke télikabátja valamivel sötétebb szürke, keskeny bársonygallérját; meghatott ez a gallér, valahogy kislány volt és szemérmesen szegényes (abban az értelemben szemérmes, hogy mintegy titkolni igyekezett saját szegényességét), holott én a költőket holmi krózosoknak képzeltem, vagy legalábbis anyagi gondok fölött állóknak; az emelvényre lépett költőről, télikabátja kislány bársonygallérjáról leritt a gond, a küzdelmes hétköznapi élet, s verséből is ennek a levegője csapott meg. *Csenget az angyal* — mondta, de az derült ki belőle, hogy az angyal tulajdonképpen az édesapánk, aki egész éven át dolgozik, hogy karácsonyra új ruhát vegyen nekünk; hiányzott ebből minden csillagos, gyertyafényes, háromkirályos, betlehemes poézis, és mégis poézis volt — olyan igaz poézis, hogy könnyű szökött tőle a szemembe.

Ennek a könnynek a lencséjén át látom azóta is Létay Lajost. Tudatomban mindig fiatal, s mindig a küzdelmes hétköznapi élet, a napról napra megújuló gond és felcsillanó öröm költője; s mindig az a bársonygalléros, kislány, vékonyka tanár is, aki aztán a következő félévtől magyar irodalomra kezdett tanítani bennünket, s aki alig magasodott ki egy fejjel közülünk, második vagy harmadik gimnazista diákok közül, de talán éppen ezért lelkiileg is közel állt hozzánk. S nem szüntem meg ilyennek látni — és ilyennek akarni látni — őt akkor sem, amikor gondja és öröme egyre magasabb szinteken vált közösségi gondná és közösségi örömmé.

Véleményem szerint...

Kedves Edgár!

Levélben fordulok Hozzád (noha nem szokásom e rovat keretében), úgy vélem azonban, hogy a levél közvetlenebb hangján inkább szót értünk majd *közös gondjaink* megvitatásában. A két kiemelt szó arra emlékeztetne, hogy *Táj és nép* című köteted így dedikáltad nekem: „Herédi Gusztinak közös gondban (s mely egyetértésben) szeretettel.“ Akkor még nem gondoltam (bizonyára Te sem), hogy kedves soraiddal (főleg a zárójelbe iktatottakkal) mit váltasz ki. Talán eszem ágába sem jut e levél megírása, ha nem egymás után olvasom el *Szolgálatban* és *Vargyasi változások* című, mostanában megjelent könyveid is, s ily módon (kissé meglepően, de nem váratlanul) nem áll össze számomra problémafölvetéséről, valószínűségről az eddighez képest egységesebb és — hadd tegyem hozzá — elgondolkoztatóbb kép. De vegyük csak sorra.

A Napoca szállóról, az előtte elterülő térről s az onnan induló Rákóczi, Türr István, Józsa Béla utcákról írod: „A tájban mindenütt ott rejlik románok és magyarok, a nép, a valamikor már előttünk voltak, alkotó elődeink nyoma.“ Nos, írsz az írókat és egyetemi tanárokat adó Cholnoky család egykor híres, sok faritkaságot rejtő kertjéről. Te is tudod (meg is írod), az utolsó bokorig kiirtották, miként a (másik írásodban említett) Central Áruház mögötti gíngkófát is. Xántus János írt róluk (magam is a *Kolozsvár felfedezése* keretében), hetekig nyomozott utánuk, hogy az értékes anyagot legalább szobrászok kezébe adja. Hiába. De (mint említed) e tájon lakott Jancsó Elemér, Bartalis János is.

A szállódaról ezt írod: „a modern építészet remeke... hegyi parasztház ereztét és magastetejét mimeli...“ Engedd meg a kiigazítást: nem parasztházat, hanem fatemplomot mímel (nem jó ez a szó), a szálló törzse e templomok tornyának karsú fölvételeként jelképezte volna, ha... takarékoságból és a hamarabbi befejezés végett le nem „vágna“ az eredeti tervből négy emeletet. Amivel épp az elgondolás lényegétől fosztották meg; az éretöréstől, a fölnyurgulástól. Ugyanis az alja (a melléképületekkel együtt) elterped, de nincs meg a kellő magassága.

Ha pedig már a szállóknál tartunk, írjak a Belvederéről is. Te ugyancsak remekműnek tartod s beágyazod táj és nép viszonylatába, holott... Ez az alulról fölfelé lépcsőzetesen karsúsodó, napozásra szolgáló, tágas teraszokkal ellátott építmény a Mediterraneum jellegzetes képviselője, meleg tengerpartoké, napsütötte fürdőhelyeké. Óshazája a Riviéra, de tucatszám láttam ilyent az Adrián, a mi partvidékünkön vagy az Aranyhomokon. Most már döntsd el magad, mennyire illik a mi hűvös Erdélyünk szívébe, a kincses város Fellegvására.

Több alkalommal is írsz az új negyedekről. Magam is új blokkházban lakom, az új építészet híve vagyok, el-elgyönyörködöm sok olyan pompás építményünkben, mint a brassói állomás, a nagybányai közigazgatási palota vagy Félix-fürdő új nagyszállója. Hanem az új negyedik emelésének ma már sok évtizedes tapasztalaton alapuló törvényei vannak. A toronyházak közt például megfelelő teret kell hagyni zöldövezetnek, játszótérnek, kocsiparkolónak, különben elveszik egymástól (s a lakóktól) a napot, a levegőt, a fényt. Kolozsvárt a Nyárfasor, a Györgyfalvi negyed szép, tágas, szellős, füves-fás körzet. De az új Monostoron már keskenyek az utcák, kevés a park, a játszótér. Nézd át az újságok lakáscsere-hirdetéseit, mennyi köztük a monostori, a más kerületekből származó hirdetőknak pedig visszaterő szövegük: „Monostor kizárva.“ Érthető.

Több helyütt szólsz a zöldövezetekről. Emlékszem rá, a negyvenes évek elején hányan támadták a sajtóban Kós Károlyt s a város vezetőségét, amiért a kis műcsarnokot a Sétáterre építette, s ezzel csökkentette a parkot. Azóta szüles utat vágta a Szamos mentén a stadionig, a Park vendéglő körül kiállítási termeket emeltek, a Kétvízközzel szomszédos ún. kispálya mellett kavicsot hordtak a gyepre, most pedig szálló épül a strandra. Az eredmény? Fele akkora már a Sétáter zöldje, mint valaha. S ez történik máshol is. A Szappan utcabeli kis parkot leaszfaltozták, s a Mărăști téri lakótelep tervezte többszöri átdolgozás után végül is olyanra sikerült, hogy ki kelljen irtani a harminc éven át nagy gondnal ültetett, ápolt parkot. S ezt akkor teszik, amikor az egész világ kiált a növényzet, a zöldövezet, a jó levegő után. Az embernek az az érzése, hogy építészaink, várostervezőink egy része sohasem olvas külföldi lapokat, nem nézi a tévét, nem hallgat rádiót.

De elég is a városrendezésből. Nem is foglalkoztam volna a kérdéssel, ha *Betontömbök a zöldben* című írásodnak nem ez volna a tanulsága: „Táj és nép harmóniája mindig helyreáll, ha a társadalmi fejlődés felelősei nem engedik a

műszaki konstrukciókat az ember s az emberiség fejére nőni.“ Ez elvben igaz, de látod, a gyakorlat nem ennyire egyértelmű. Mint kolozsvári ember, jól tudom, hatalmasat fejlődött az utóbbi évtizedekben a város, s előttem épül az új Monostor imponálóan gyors ütemben. Hanem az is tény, hogy megválaszolatlan kérdések is mutatkoznak.

Egyik jegyzetemben amellett érvelsz, hogy régi kastélyainkban, várainkban ne csak múzeumokat, képtárakat rendezzünk be, hanem menedékháztól a csárdáig mindent. Ezzel is egyetértünk, de az élet komiszul cáfol. Ahol a műemlékben iskola, múzeum, agronómusház működik (Válaszút, Törösvár, Radnót, Árkos), ott az épületek gondozottak, épek, ahol viszont egykor vagy ma is állami gazdaság, gépállomás vagy tsz székel (Bonchida, Gerend, Kendilóna, Ózd, Vargyas), nagy kárt tettek, pusztulnak a pompás műemlékek. Egyszer pedig már föl kell vetni a kérdést, hogy Enyedszentkirálytól Kolozsborsáig és Gyaluig miért rendeztek be ezekben a hajlékokba annyira elmelegítő intézetet, örültek házat, szellemileg fogyatékos gyerekek iskoláját? Marosvécs, a *Helikon* írói találkozóinak színhelye esetében ez egyenesen kegyeletstértés. A legfőbb baj azonban az, hogy a sok esetben példás gondnal, nagy költséggel helyreállított műemlékek — minthogy zárt intézetek — hozzáférhetetlenek, nem gyönyörködhet bennük a nagyközönség...

Ezt írod a *Táj és nép* első cikkében: „nagyon nem szeretem azt a szikkadt lelket, aki fújja ugyan az egyetemet, tájékozódik könyvmérményeiben, tud mindennről, éppen csak légüres térben él, mert közvetlenül a maga környezetét, szülőföldjét, munkahelyét nem fogja föl.“

Uram bocsá, de én már ott tartok, szeretném, ha minél több ilyen szikkadt lelünk — magyarul szólva: világgolgárunk — volna. Napjainkra ugyanis vérszen megfogyatkoztak. Te is tudod jól, hogy bajos dolog a nagyvilágba kijutni, s hány könyv jön be onnan. Te sem tagadhatod, hogy sorainkban kevés az olyan ember, akinek módjában állna vigyázó szemét az itthoni dolgokról elfordítva csakis a nagyvilágra vetnie. Holott egy sokarcú kultúrában (remélem, a miénk ilyen marad) helye lehet az efféle embernek is: a világ számos érdekes jelenségére hívhatja föl a figyelmünket.

Főpanaszod, hogy a diplomás fiatalok egy része nem akar falura, kisvárosba menni. Ha nem tudnád, ma törvény írja elő, kit hova helyeznek, oda megy, nincs apelláta. Hajdani nagy gondod (és igaz követelésed) különben is napjainkra fogyó holddá halványult: falvaink felénk nincs jövője, egyre zsugorodnak. Világjelenség ez. Másfelől pedig anyanyelvű kultúránkban az a helyzet, hogy a falvak és kisvárosok művelődési élete Udvarhelytől Szalontáig, Bikaltól Nagykarolyig élénkebb, mint a nagyváros Szatmáré, Váradé vagy Marosvásárhelyé. Ezt nem megnyugtatóslul közlöm, hanem inkább annak bizonyítására, hogy nemzetiségi értelmiségünk java ma kisvárosban dolgozik, másfelől pedig nem egy esetben azokat a legjobbakat sem tudjuk kolozsvári, vásárhelyi, temesvári főiskolákon és tudományos intézményekben, zenekarokban, múzeumokban itt-tartani, akikre óhatatlanul szükség volna. Emiatt is tapasztalható nemzetiségi intézményeinkben s bizonyos tudományágainkban (történelem, néprajz, nyelvészet), továbbá az újságírás terén előregedés — erről Te is, Domokos Géza, Demény Lajos és mások is beszéltek illetékes helyeken s írtak a sajtóban.

„Nemzetiségünk sorsa egyedenként és közületileg a mi kezünkben van: éljünk vele!“ — írod. No!!! En figyelmeztesselek téged, a kérdés régi szakértőjét, hogy e bonyolult problémában az ilyen jelszószerű leegyszerűsítés elfogadhatatlan? Elég csak arra utalnom, hogy valamely nemzetiségnek mint az ország lakossága kicsiny részének a sorsa szorosan összefügg a többségével, márpedig a dolgok természetéből következően a többség súlyánál, jelentőségénél fogva döntő módon befolyásolja a kisebbség (szám szerint és nem politikailag értendő) helyzetét. Ez tény.

Nem folytatom az érvelést, gondolom, ennyi is elegendő, hogy kiderüljön, hol és miben nem valósul meg (sajnálom) az előlegezett „mély egyetértés“. Mindezekelőtt a beállítottság terén, a hangvételben, amely többek között (főleg a *Táj és népben*) abban nyilvánul meg, hogy majd minden írásod végére odasikerítesz holmi főlemelő derengést, példamutató kicsengést, biztató következtetést. Rendben, értem én, mi a szándékod. Reményt fakasztani, helytállásra serkenteni. Igenám, de „az fabula tanulsága“ egyik helyütt gyermekded, naiv, máshol erőltetett, kényszeredett, s van, ahol nevétséges vagy éppen bosszantó.

Sajnos, ez utóbbi jelző illik nem egy írásod szerkezetére, építkezési módjára. Olvasás közben meg-megjelent előttem az a fajta riportter, akire joggal mérgek a dolgozók (négyévi üzemi lakatoskodásom idején többször tapasztaltam ezt): végigmegy a gyáron, hall jól és rosszat, lát szépet és csúfát, aztán másnap megjelenik az írása csupa széppel, csupa jóval. Te is (ne haragudj meg ezért) mestere vagy annak, hogyan kell rendezni a tényeket, jelenségeket, gondolatokat úgy, hogy

a következtetéseihez szükségesek megvilágíttassanak, kiemeltessenek, a zavaró körülmények pedig eltörpüljenek.

De hát, kinek kell ez, mire jó ez?

Te is, mások is többször örvendezve írták meg, mekkorát fejlődött olvasóközönségünk: magvas filozófiai munkák éppen úgy, mint kibernetikai, geológiai vagy nyelvtudományi szakkönyvek napok alatt elkelnék. Gondold meg, mit jelent ez olvasásszociológiailag: sokat megélt, érett nép vagyunk, s nem a mesék gyermekhallgatósága.

Különösen érvényes ez az ifjúságra. A nagyfokú, széles körű tanultság megtette hatását: a mai fiatalság műveltebb, érettebb, mint mi, annak idején. De józanabb, higgadtabb is, és kritikusan tekint az előttük járókra. Ne áltassuk magunkat, nem mi neveltük ilyenné, sokkal inkább maga az élet, a tények. Az egész emberiség zord gondokkal küszködik — mi sem különben. Ilyen helyzetben pedig korszerű, tudományos, elemző (s ha úgy adódik, kritikus) szemlélet kialakítására van szükségünk. Ezt nemzeti önismeretünk vonatkozásában is hangsúlyoznám, hiszen (erre nemegyszer rámutattam már) vajmi keveset tudunk még önmagunkról. Ez esetben pedig (ezt Neked nem szükséges külön hangsúlyoznom) önszemléletünk, helyzetfölmérésünk, tájékozódásunk könnyen válhat hiányossá, illuzórikussá, sőt hamissá, különösen, ha egyes írástudóink esetkezelése erősen húz a rózsaszín felé, s didaktikája a balek-nevelés irányába.

Ezt írod a *Táj és nép* bevezetőjében:

„Nem bánnám, ha egyszer már feleslegessé válnának a szinte kíséretemmmé vált jelszavak, s rám piritana valaki, ejnye, már régen megoldott talányokkal ne traktáljuk egymást!”

Megerkezünk. Erről van szó, a fölöslegessé vált szólalomokról. De nem annyira „megoldott talányokról” beszélhetünk, mint inkább túlhaladottakról, talájkukat (s időszerűségüket) veszített, korszerűtlen (s mint ilyen: értelmetlen) ígérkől, ajánlatokról. E helyütt azonban álljunk meg még néhány szóra.

Megvallom, őszinte irigységgel olvastam vargyasi könyved. Irigyeltek érte mint politikust, mint közírót. Ha semmi mást nem írtál volna, ha mi se maradna utánad, akkor is ez a kis kötet, ez a páratlan értékű kordokumentum teljes egészében jelezne, ki voltál (s ki vagy ma is számunkra), nevezetesen az az ember, aki fél évszázaddal ezelőtt is világosan láttál, együttérettél a néppel, fölmérted helyzetét, világgá kiáltottad fájdalmát, jogos követeléseit. És íme, évtizedek múltán megérhetted „eszméid győzedelmét”. Országos vonatkozásban és vargyasi viszonylatban egyaránt (be kevés forradalmár nemzedéknek adatik ez meg!). Napjainkban hát a vargyasi tudósításban arról számolhatsz be, miként válik valóra mindaz, amit a negyvenes évek elején sürgettél. Fényes szerzői elégtétel, fényes emberi elégtétel, egy igaz életpálya történelmi igazolása.

Hanem a vargyasi írások kiáltó mód eltérnek a *Táj és nép*-beliektől. Nem véletlen. „Választott szülőfölded” néperől, jól ismert atyafiságodról írtál, magadon éreztél a falu szemét... s a lelkendezés, az általános kijelentések, a kikerekítések és fölnagyítások — elmaradtak. (Mi tűrés-tagadás, magamban kajánul nevettem ezen.) Helyettük nagyon valós, mélyen elemző, a helyzetet jól ismerő fölmérések, meleg, lírai töltésű beszámolók születtek. S hidd el nekem, sokkal fölemelőbbek, serkentőbbek és biztatóbbak, mint a heurékázók.

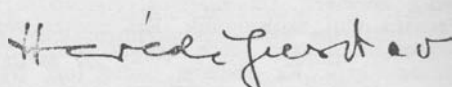
Ha már a forradalmárok elégtételéről van szó, hadd tegyem hozzá, az elmúlt évtizedek nemcsak az eszmék győzedelmét hozták meg, hanem az idők rostálását is: kiderülhetett (mint ahogy ki is derült), mi volt valaha jogos bizakodás, és mi bizonyult álomnak, messianisztikus várakozásnak. S ki valljon erről, ha nem a Te nemzedéked, az a korosztály, amelyik hajdan a legtöbbit tette a szocializmusért; s amelyik ma (a Te kifejezéssel élve) immár az „öregek padkján” ül, és írja emlékiratait. Egyike voltam azoknak, akik (sok évvel ezelőtt) szóban és írásban sürgettem az emlékek papírra vetését. Ma viszont egyre növekvő hiányérzettel olvasom (sorra megjelenő) köteteiteket. Külön témát érdemelne alapos átfogó elemzésük, én csupán egy (jellemző!) vonásukat tenném szóvá: az önvizsgálat, a kritikus visszapillantás hiányát. Ezek az önéletrajzok — öngazolások. Nem tagadom, az emlékezésben ennek is helye lehet. De ha főleg erre összpontosít, akkor nyújthat ugyan elégtételt (a szerzőjének), de csökkent értékű üzenetet hordoz a jelenkor s (még inkább) a jövő számára. Ez érvényes az igen érdekes *Szolgálatbanra* is. Úgy tetszik, sem Te, sem nemzedéked többsége nem akar (vagy nem tud) bizonyos tényekkel szembenézni. Innen ered *Táj és nép* előbb említett beállítottsága, hangvétele is, ami sokat von le a különben értékes meglátásokat, jó elgondolásokat, szép részeket tartalmazó könyv értékéből.

„Nem is bánnám, ha... rám piritana valaki” — írod az előbbi idézetben. Mi sem volna könnyebb (de egyben olcsóbb fogás), mint hogy előálljak, íme, én

most Rád pirítok; nem közös a gondunk, nincs köztünk mély egyetértés. Csakhogy nem ez a szándékom, én nem akarok Rád pirítani (nem is „állna jól”), sok hasonló gondolatot vettem papírra magam is egykor, inkább közös balekségünköt, együttes hajdani illúziókeltésünkötől, sokunkra jellemző naivitásunktól, gyermetelegségünkötől iparkodom elhatárolni magam — Veled együtt. És hangoztatni, hogy újszerű jelenségek mutatkoznak, más kérdések, gondok, s ezek más megközelítést, új-szerű szemléletet és gondolkodásmódot kívánnak. Sürgetőn! S mi sem lehet komolyabb földada ma az írástudónak, mint hogy nemzetiségünk, fiatalságunk realista, valós, hiszékenységtől mentes (tudományos) szemléletének kialakításán munkálkodjunk.

Ebben a „közös gondban” szeretnék Veled mélyen egyetérteni.

Öszinte barátsággal

Fülöp Antal Andor hagyatéka

Engem ért az a fájdalmas megtiszteltetés — drága Andorka —, hogy művésztársaid és barátaid nevében, s mindazok nevében, akik Téged tiszteltek és szerettek, utoljára szóljak Hozzád és Rólad, még mielőtt örök nyugovóra térsz abba a földbe, amelyből vétettél, nagy eleink közelébe s nemrég elhunyt pályatársaink körébe.

Ó, jaj be sokat járunk ide mostanában. Be gyakran számítgatjuk: a kegyetlen, nagy kaszás vajon mikor üti majd ki a mi kezünkől is az ecsetet, a vésőt, a tollat? És egyre sokasodnak felénk a kérdések: elvégezted-e már e földön dolgozatot?!

Nos, drága Andorka, Te akár hangsúlyozottan is igennel felelhetnél a kérdésre, mert Te igazán aranyló, szép természet takarítottál be a Rád bízott pászmárról. Olyan kincseket termettél, amelyek címek és díjak nélkül is oda emelnek Téged a halhatatlan, nagy mesterek sorába.

Tudom, mindenkit leintettél, ha Mesternek szólított: „*En Andorka bácsi vagyok*” — mondtad nemrégiben is, szerényen, az egyik művésznövendéknek; és én most mégis áthágom szerénységed korlátait, a leintő tilalmat, s a minőség meghatározásánál Ciupe mesterhez meg Szabó T. Attilához csatlakozom, akik avatott ízléssel és hozzáértéssel már a tíz év előtti gyűjteményes kiállításod anyagát az európai piktúra rangján értékelték.

És ez nem véletlen. Az eredetiben is megismert nagy olasz festészet meg a hazai népművészet páratlan szépségeinek hatására valóban olyan szép, új és eredeti festői világot teremtettél, amilyenre csak az egészen nagy művészek képesek. Olyan fénytel tele, foltatlan szép világ ez, amelyben — mint ahogy a televízió magyar adásában bemutatott portréfilm szövegében is elmondtad — nincsen, csak fény, amelyben nincs árnyék és mocok, ahol nincs önzés és durva kapzsiság, ahol ismeretlen a szitok és a gyűlölködés, ahol édestestvérként szeretik egymást az emberek, megbecsülve egymás nyelvét, kultúráját, művészetét.

Hát csoda-e, ha ezek előtt a napsugaras művek előtt megnyíltanak az egykori kormányzósági palota vaskapui és dísztermei, ahol néhány héten át, im, a Te képeid gyakorolják az erkölcsi és esztétikai hatalmat.

Mit tagadjuk, annak idején érték bántalmak is. Akkoriban, amikor még Cézanne is dekadensnek számított, formalizmus címén nemegyszer kizsúrízták a Te képeidet is; mondván: a zsűri elfogadta őket, s csupán *helyszüke* miatt maradtak ki. Ugy is volt, hogy a helybeli bizottság kedvező döntését semmibe se véve, a már elrendezett kiállításról akasztották le a képeidet, a Szolnay mester műveivel együtt.

Szolnay mester egy-két levélben, cikkben még fel-felemlte szavát az akkori évek durva torzulásai ellen, de Te a „...dobd vissza kenyérrrel”-t vallók hitével és alázatával túrtad a „sáros cipők és lábak” durva taposását, s csak a tv-film elkészítésekor, a Huszár Sándorral folytatott beszélgetés során vettél annyi bátor-

ságot, hogy némileg kiszabadítsd magadból az oly sokszor elviselt bántalmak keserű emlékeit.

„Annyi emberben csalódtam... Annyi ember belém törülte a sáros cipőjét, lábát — szakadt ki lelkedből elfúló hangon —, nem is gondolva arra, hogy esetleg én egy érzékenyebb ember vagyok, s nem kell annyira durván nekem esni, mert kevesebből is többet értek...”

Milyen szerény halkszavúság jellemzi még a keserű kifakadásokat is. Akár eredményeidet, kései sikereidet, az alkotómunkáddal párhuzamosan végzett társadalmi tevékenységedet sem verted nagydobra. „Ez a Fülöp egy közömbös, passzív ember volt” — így könyveltek el sokan; ám életrajziród ezt megcáfolandó, e tekintetben is roppant pozitív képet tárt az olvasó elé, magam is emlékszem: mennyi odaadással ügyködtél, rendeztél, tettél-vettél már a Barabás Miklós Céhben is, Kós Károly és Szolnay oldalán. Kisebb-nagyobb megszakitásokkal hosszú időn át állandó mindenes: rendezője, s ha kellett, kétkezi munkása-napszámosa voltál a tartományi és megyei tárlatoknak — még olyan kiállításokon is, ahonnan a Te műveid „helyszűke” miatt kimaradtak.

Mintegy tíz éven át, immár gyengülő szívvel is lelkes rendezője voltál az orvosok országos képzőművészeti biennáléjának, majd a Korunk Galéria rendkívül hasznos tevékenysége felé fordítottad a figyelmed, ahol az itt kiállító fiatalabb nemzedékek sorába állva, s a náladnál is idősebb nagy mesterek felvonulását megnyitva, magad is bemutattad a műveid, hogy aztán a Galéria tiszteletbeli patrónusává válva, e szeretetet és megbecsülést nyújtó baráti körben ünnepeled meg hetvenedik születésnapodat is.

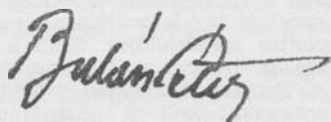
A közösség ilyenén való meleg figyelmessége, növekvő ragaszkodása, megbecsülése megóvott hát attól, hogy a bántalmak hatásaként összeomljon az ön-bizalmad, meginogjon a hited, hűséged, s erőt adott a további munkához.

Ha megkérsz is, de lám, most milyen sok irányból árad műveid felé az elismerés. Alig pergett le szemünk előtt a külföldön is sokfelé megrendelt portréfilm, máris új örömök gyorsították meg a szívverésed; 50 éves munkásságod jubileumi ünnepére a Kritérium Könyvkiadó is elküldte a maga szép ajándékát: életműved várva-várt monográfiáját.

Csak az a kár, hogy egy kissé megkésvé jött mindez. Az, akiről szól — noha reszkető kezeivel még fellapozta a kötetet —, már nem olvashatja el az adatbó, szép szöveget.

Nagy gyászunkban így is örvendoznünk kell, hogy öreg napjaidban mindjobban feléd fordult a figyelem, és műveid győzedelmesen kitértek a mellőzés homályából! S míg ez az életmű létezni és ragyogni fog, addig Téged is magunk közt tudunk, s maguk közt éreznek majd a maradékaink maradékai is. Hűségedet pedig magunkévá tesszük, s hátralévő éveinkben megpróbálunk a nagy példakép meghagyásai szerint élni és cselekedni.

Elhangzott (rövidebb változatban) Kolozsvárt, 1979. december 24-én, Fülöp Antal Andor temetésén.

Kell a törődés

A sajtóban több-kevesebb rendszerességgel megjelenő nyelvvelő cikkek vagy a rádióban elhangzó ilyen tárgyú kiselőadások (ötpercek) hasznosak ugyan, mert felhívják újjól a figyelmet a nyelvhelyességi problémákra, tudatosítják ezt vagy azt a szabályt, esetleg követendő példával is szolgálnak, de nem helyettesítik, nem helyettesíthetik mindazt, amit a szülői ház vagy az oktatás (óvoda, iskola) elmulasztott, mivel „elfelejtette” gyermekét (tanulóját) feltarisnyálni egy életre anyanyelv szeretetével, becsülésével. Az igényes nyelvhasználatra nevelni kell, s nem lehet ezt eléggé korán elkezdni. Ha a család, később a társadalom megteszi ez irányú kötelességét, könnyű dolga lesz a nyelvvelőnek. De addig... Addig bizony, sok még a teendő. Szülő, iskola, sajtó összefogására van szükség, hogy gátat vessünk a további nyelvromlásnak. Ha majd az élet minden területén saját szavainkat használjuk, értelmesen, épkézláb mondatokban beszélünk, akkor „felsőbb

osztályba" léphetünk, s az új cél a választékos, árnyalt nyelvhasználat lesz. De sok van még odáig, előbb jöjjön az alapozás. Az otthoni és az iskolai. Enélkül egy fabatkát sem ér a legokosabb, legmeggyőzőbb nyelvűművelő cikk sem. Mert értő közönség híján pusztába kiáltott szó marad. Oktatás és nevelés *együttésére* talán sehol sincs oly égető szükség, mint a nyelvi alapozásban. Egyidejű értelmi és érzelmi ráhatással sokra mehet a pedagógus. A nyelvi nevelés nagy szerepet játszik az egészséges személyiség helyes erkölcsi szemléletének kialakításában is. Ép erkölcsi érzékű embert nem tudok elképzelni anélkül, hogy ne becsülne anyanyelvét. Az ilyen számára nem lesz közömbös nyelvünk állapota. S amit nem érhet el a nyelvészek hadserege sem, eléri azt a családi és társadalmi összefogás. Túl szép mindez? Naiv álmodozás? De hiszen tőlünk függ, hogy ne az maradjon.

Nem akarok vészharangot kongatni, érdemes azonban eltűnődni azon, meddig ülhetünk öibe tett kézzel, meddig szemlélhetjük közömbösen, mit sem téve, hogy egyébként egyik (ha nem legigényesebb) napilapunkban ilyen mondat láthasson nyomdafestéket: „Politechnikás egyetemista meditatál matematikát és fizikát.” Nem mondom, kirívó példa, apróhirdetési szöveg, de... *megjelent szöveg*, ezrek olvassák, s tanulnak belőle „magyartalanul”, mert hogy nem magyar ez a mondat, az vitathatatlan. Kitalálni sem lehetne „jobb” példát. Hiába, az élet minden képzeletet felülmúl. A nyelvi tudatlanság nem kevésbé. De térjünk vissza e mondat-tüneteményhez. „Politechnikás egyetemista”, vagyis műegyetemi hallgató, ha jobban tetszik, mérnökkari hallgató „meditál”, azaz nem bölcseleksedik (magyarul a meditál ezt jelenti), hanem *előkészít vizgára vagy előkészítést vállal*. A jogi tanácsok csaknem mindennapos témája a munkaszerződés felbontása. A *felmondás* kifejezést e hasábokon már teljesen kiszorította a románból fordított „lemondás”. A „muzikális minikalkulátor” olvastán azonban „szófejtő” fantáziám végképp cserbenhagyott. Azóta is töröm a fejem: mit jelent vajon ez az „elegáns” hangzású szó? Miféle szerkentyű? Tárlatvezetés és sportközvetítés kapcsán egyaránt halhali a „kommentál” kifejezést. Szegényíti a nyelvet, mert árnyalati többlettől foszt meg, nem is pontos, és ráadásul idegen szó, méghozzá fölösleges idegen szó.

A telefonnal, telefonálással kapcsolatos idegenszerű kifejezések garmadájával találkozhatunk lépten-nyomon — ezúttal előszóban. Már elkoptatott nyelvhelyességi példa az „adok egy telefont” kifejezés az egyszerű *telefonálok* vagy *felhívlak* helyett. De terjedőben van egy másik tükörszó is erre: „felcsengetlek”. A számot úton-útfélen „formálják”, és nem *tárcsázzák*, várják a „tónus”-t, s nem azért türelmetlenkednek, mert nincs *vonat*, a *mellékkállomást* „belső”-nek kereszteltük el, mert kézenfekvőbb a fordítás, mint az eredeti... Az „újra telefonálok” jelentésű *visszahívom* ilyen ferdtítésével találkoztam a minap: „visszajövök”. A forrást nem nehéz felfedni: megint csak fordítunk, mert magyarul már (vagy még?) nem tudjuk. Szociológiai tárgyú cikkekből gyakran olvashatjuk: a lakosság ennyi meg ennyi százalékáa él városi környezetben, ahelyett hogy egyszerűen azt írának: *várososon*, hisz magyarul ezt így mondják. Épp ma találkoztam egy urbanisztikai írásban a „történelmi műemlék” kifejezéssel. Magyarul ez *műemlék*. Semmi szükség mindkét tag lefordítására: nem a kifejezést kell ízről izre visszaadni, hanem annak pontos megfelelőjét. Nem a szavak számának egyezése, a pontos „elszámolás” a fontos, hanem a fogalom értelmének hiánytalan, félre nem érthető visszaadása. A fogalom tisztasága érdekében is a kialakult, mindenki számára ismerős saját szavunkat kellene használnunk. Évszázadokig jól szolgált, ezután is megteszi a magáét, kár elfelejtenünk.

„Legyünk komolyak” — olvastam nemrég *szépirodalmi szövegben*, egy karcolatban. A szövegösszefüggésből kihámozhattam, hogy *ne viccelj* akkor ez lenni, csak-hogy a „fii serius” csenghetet az író fülében, amikor leírta. Mindenesetre hadilábon áll a magyar nyelvvel, ha ezt nem vette észre. Amíg „csak” tudományos szövegekben olvashatunk „világtérkutatás”-ról *világterkutatás* helyett (hogy csak ezt a csodabogarat említsem még), az sem túl megnyugtató, de szépirodalomban találkozni a nyelvérzék ilyen megbomlásával (vagy romlásával), mint az előbbi esetben — ez sokkal fájóbb, mert hiszen a szépirodalom volt eddig a mentsvárunk, a példa, amire hivatkozni lehetett, amihez nyelvünket, stílusunkat frissíteni eddig biztos fordulhattunk, ami tiszta forrás volt. Már ez sem az igazi, már ebben is csalódnunk kell, már ez sem igazít el, ebben sem bízhatunk? Kimondhatatlan írónk felelőssége ezért is. Bízunk bennük, mást nem tehetünk. Amint a harag, a borúlátás is rossz tanácsadó, mert letör, kedvrontó, cselekvésbénító, s van-e számunkra nagyobb veszély, mint a búsongó önmegadás és beletörődés?

Iszab' Iltone